

SAVAŞ VE GÖÇ GİBİ TRAVMATİK KONULARI ELE ALAN RESİMLİ ÇOCUK KİTAPLARI

Bora ÖZEN*

ÖZ

Günümüz dünyasının en önemli sorunlarından birisi olan göç ve mültecilik konularındaki karnesinin çok da iyi olmadığı ortadadır. Dünyanın hemen hemen bütün kıtalarında görülen göç ve mültecilik olgusu ve toplumların ve devletlerin bunlara verdiği tepkiler bu sorunun ne derece önemli olduğunu bize göstermektedir. Göç ve mülteci konularını işleyen çocuk kitaplarının sayısı son yıllarda hem ülkemizde hem de dünyada artış göstermiştir. Global bir sorun olan bu konuya dikkat çekmek ve çocuk dünyasına bu konuyu aktarabilmek özel bir önem taşımaktadır. Bu makale kapsamında Türkiye’de yayınlanmış göç ve mültecilik konularını işleyen resimli çocuk kitapları ele alınmış, incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Savaş, Mülteci, Kitap, Çocuk Kitabı, Resimleme.

ILLUSTRATED BOOKS FOR CHILDREN ON TRAUMATIC TOPICS SUCH AS WAR AND MIGRATION

ABSTRACT

It is clear that his report on migration and refugee issues, which is one of the most important problems of today's world, is not very good. The phenomenon of migration and refugee observed in almost all continents of the world and the reactions of societies and states to them show us how important this problem is. The number of children's books on migration and refugee issues has increased both in our country and in the world in recent years. It is of special importance to draw attention to this global problem and to be able to convey this issue to the children's world. This article discussed the scope of illustrated children's books published that handles immigration and asylum issues in Turkey, examined and evaluated.

Keywords: Migration, War, Refugee, Book, Children’s Book, Illustration.

Atıf: ÖZEN, B. (2022). “Göç ve Mültecilik Konularını İşleyen Resimli Çocuk Kitapları” İMGELEM, 6 (11): 517-538.

Citation: ÖZEN, B. (2022). “Illustrated Children’s Books on Migration and Refugees” İMGELEM, 6 (11): 517-538.

Başvuru / Received: 13 Mayıs 2022 / 13 May 2022

Kabul / Accepted: 17 Haziran 2022 / 17 June 2022

Araştırma Makalesi / Research Article.

EXTENDED ABSTRACT

Children's books have a very important role in child cognitive development. Children's books are the first to introduce the child to reading. Children meet books before the reading period. It's just that the kid looks at pictures and dreams and talks about the book's story and reads the book. That's how the kid starts reading and meets reading. Kids like to spend time with books on their own, just as their parents like to read to him. While spending time with her parents, the bond between children and parents is also strengthens by talking about the book, talking about the pictures or talking about the story. Talking about the book also allows the child to express his own feelings and thoughts.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, E-posta: ozen.bora@gmail.com ORCID Numarası: 0000-0002-4991-5442

Art books allow kids to connect what they see and what they know, so they can improve their visual thinking skills. A good picture child makes the book visible by visualizing emotions and thoughts. This allows the child to learn to think and think about abstract concepts. This allows the child to think about concepts and events that are so new in his own mind world. The children's books, which are esthetically, artistic and literary, are also important to them.

Children's books have a significant impact on the child's personality and behavior. It's a much more natural way for him to bring into his life what he sees, learns and internalizes at a young age. Therefore, the impact of children's books should not be discontinued in the child's conscious, sensitive and empathetic individual. The child needs to feel that he is part of this world and be aware of global and social problems. Children's books prepared for this purpose are important to avoid prejudices and empathize.

Migratory movements have influenced human communities in many ways throughout history. Children are the most affected by this migration movement because they have yet to complete their spiritual, physical and social development. The physical and psychological challenges of people who have to leave their land because of the war, and the disacceptance of the countries they go to, as well as the physical and psychological challenges of their journey, are one of the factors that increase the challenge of this situation.

One of the most important problems in today's world is that it is not very well-placed in immigration and refugee issues. The phenomenon of migration and refugee, seen on almost all continents of the world, and the reactions of societies and states to them, show us how important this problem is.

14 of the Universal Declaration of Human Rights. The article states that "everyone has the right to seek refuge in other countries under persecution". "Because of the race, religion, nature, belonging to a certain social group, or political opinions, the refugee is outside the country where he is a citizen because he is afraid of persecution for justified reasons, and is unable to take advantage of the protection of this country, or because of the fear of such fear," the Geneva Convention, published in 1951. if he does not wish to take advantage or has no nature and is not in the position of such events, he has been identified as the person outside his previously inhabited country, who cannot return there, or who does not wish to return because of the fear in question".

Due to its geographic location and historical background, Turkey is not far from concepts such as migration, migrants, refugees and asylum seekers. Throughout history, these

lands have been a bridge. Anatolian lands have always migrated through the historical process. The wars in countries around this land have always faced immigration and refugee issues due to economic and political problems.

In terms of immigration content, it does not only contain the physical meaning of displacement. It is the move of culture, life, social features and experiences with human beings. This move affects not only migrants, but also the cultural, economic and political dynamics of people in the emigrated area (Zafer 2016).

In this respect, migration is not only about migrating people, but also about communities living in migratory places. It is necessary to empathize with people who are unable to meet their basic needs, such as safety, health, shelter, nutrition and education, to perform migration in order to protect their life rights. The best and most natural way to communicate this empathy to children from a young age is by drawing children's books, which is part of the solution. The mission of children's literature from this view is very important. Despite all that, inoculation is the way to overcome problems, and we can do that through the best literature.

After the child is born, he interacts with the voice channel, listens to the language structure of his own culture from his family, and when he is sufficiently capable of making similar sounds, he starts to use the language. The first literary works the child listens to are lullabies, stories and stories. Children first communicate with literature through adult. As the picture books enter the child's life, the child begins to look at their pictures, listen to the story, or embody the story in his mind. So the child has created the story that he listens to in his brain and added it to his life (Bilgin 2011) creativity education is not a ditiotic education, but a form of education that must be approached on a broad surface, from the beginning of life to the first childhood and youth (Erdoğan 1987).

Art books introduce the boy to reading. The first printed work to appear before the child is magazines, newspapers and photo books. The child searches for pictures of interest as he travels through the pages of a picture book, and when he finds it, he can look at the pictures for minutes. That's what reading is really about for a child before the reading period. Adults are not aware of how important this action is, but this is what happens when the child first meets the reading action. Even if a child can't read and write a book with a picture, if the pictures have attracted her attention and attention, she can spend minutes by herself with a book and she enjoys the action. They like their parents reading to them as much as spending time with books on their own. And here, they get into a listening act. These special moments shared with parents

also help strengthen communication and connection with the child. These conversations about the book will strengthen the relationship between the parent and child. The ability to comment is strengthened, creating an opportunity to use creativity.

GİRİŞ

Çocuk kitaplarının çocuğun bilişsel gelişiminde çok önemli bir görevi vardır. Çocuğu okumayla tanıştıran ilk eserler çocuk kitaplarıdır. Çocuklar kitaplarla okuma yazma dönemi öncesinde tanışırlar. Çocuğun sadece resimlemelere bakıp hayal kurması ve kitabın hikayesi hakkında konuşması bile kitabı okumasıdır. Çocuğun okumaya başlaması ve okumayla tanışması bu yolla olur. Çocuklar anne ya da babasının ona kitap okumasından hoşlandığı gibi kendi başlarına da kitaplarla vakit geçirmekten hoşlanırlar. Anne ve babasıyla birlikte vakit geçirirken kitap hakkında konuşmak, resimlemeler ya da hikâye hakkında sohbet etmek suretiyle çocuk ve ebeveyn arasındaki bağ da kuvvetlenir. Kitap hakkında konuşmak çocuğun kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmesine de fırsat tanır.

Resimli kitaplar çocukların gördükleriyle bildiklerinin arasında bağ kurmasını sağlarlar yani bu sayede görsel düşünme becerisini geliştirirler. İyi bir resimli çocuk kitabı duygu ve düşünceleri görselleştirerek görünür hale getirirler. Çocuk bu sayede soyut kavramlar üzerinde düşünme ve fikir üretebilmeyi öğrenir. Bu sayede çocuk kendi zihin dünyasında çok yeni olan kavramlar ve olaylar üzerine düşünme fırsatı bulur. Estetik, sanatsal ve edebi açıdan yetkin çocuk kitapları bu yönleriyle de önemli bir görev üstlenmektedirler.

Çocuk kitapları çocuğun kişiliğinin oluşmasında ve davranışlarında önemli etkilere sahiptir. Küçük yaşta gördüğü, öğrendiği ve içselleştirdiği şeyleri hayatına katması çok daha doğal bir yolla gerçekleşir. Bu sebeple çocuğun bilinçli, duyarlı ve empati sahibi bir birey olmasında çocuk kitaplarının etkisi yadsınmamalıdır. Çocuğun bu dünyanın bir parçası olduğunu hissetmesi, küresel ve toplumsal sorunların da farkında olması gerekmektedir. Önyargılarından kurtulması ve empati kurabilmesi için bu amaçla hazırlanmış çocuk kitapları önem kazanmaktadır. Bu bakımdan çocukların erken yaşta nitelikli çocuk kitaplarıyla tanışması eleştirel düşünme becerilerini erken yaşta kazanmalarını sağlayacaktır (Karatay 2011).

Savaş, Göç ve Mültecilik

Göç hareketleri tarih boyunca insan topluluklarını birçok yönden etkilemiştir. Bu göç hareketinden en çok etkilenenler çocuklardır çünkü ruhsal, fiziki ve sosyal gelişimlerini henüz tamamlayamamışlardır. Yaşadığı toprakları savaş yüzünden terk etmek zorunda kalan insanların temel yaşam haklarına ulaşabilmek adına yaptıkları yolculuğun fiziki ve psikolojik

zorluklarının yanında gittikleri ülkelerde de dışlanma ve kabul görmemeye karşılaşmaları bu durumun zorluğunu arttıran faktörlerdendir.

Günümüz dünyasının en önemli sorunlarından birisi olan göç ve mültecilik konularındaki karnesinin çok da iyi olmadığı ortadadır. Dünyanın hemen hemen bütün kıtalarında görülen göç ve mültecilik olgusu ve toplumların ve devletlerin bunlara verdiği tepkiler bu sorunun ne derece önemli olduğunu bize göstermektedir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021) tarafından yayınlanan istatistiklere göre ülkemizdeki geçici koruma kapsamında Suriyeli toplam mülteci sayısının 3.681.531 ve 0-9 yaş aralığında 1.066.203 mülteci çocuğun bulunduğu bildirilmiştir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 14. Maddesinde “Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma olanaklarından yararlanma hakkı” olduğu belirtilmiştir. 1951 yılında yayınlanan Cenevre Sözleşmesi’nde mülteci, “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen” kişi olarak tanımlanmıştır.

Türkiye coğrafi konumu ve tarihsel arka planı nedeniyle göç, göçmen, mülteci ve sığınmacı gibi kavramlara uzak değildir. Tarih boyunca bu topraklar bir köprü görevi görmüştür. Anadolu toprakları tarihsel süreç içinde hep göç almıştır. Bu topraklar etrafındaki ülkelerde yaşanan savaşlar, ekonomik ve siyasi sorunlar nedeniyle her zaman göç ve mültecilik konularıyla yüz yüze gelmiştir.

Göç içeriği bakımından sadece fiziki olarak yer değişikliği anlamını barındırmamaktadır. İnsanla birlikte kültürün, yaşayışın, sosyal özellik ve deneyimlerin de taşınmasıdır. Bu taşınma, yalnız göç edenleri değil göç edilen yerdeki insanların kültürel, ekonomik ve siyasi dinamiklerini de bir bakıma etkiler (Zafer 2016). Mülteci çocuklara yönelik kapsayıcı koruma planlarının içinde eğitime erişimin kolaylaştırılması da yer almalıdır (Uğur 2019).

Bu açıdan göç sadece göç eden insanları değil göç edilen yerde yaşayan toplulukları da ilgilendiren bir konudur. Güvenlik, sağlık, barınma, beslenme ve eğitim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan insanların yaşam haklarını korumak adına göç eylemini gerçekleştirmelerine empati ile yaklaşmak gereklidir. Bu empatiyi çocuklara küçük yaşlardan itibaren iletebilmenin

en güzel ve doğal yolu da resimli çocuk kitaplarıdır, çözümün bir parçası da budur. Çocuk edebiyatının bu bakımdan üstlendiği misyon çok önemlidir. Her şeye rağmen umut aşılacak problemlerin üstesinden gelmenin yoludur, bunu da en iyi edebiyat aracılığı ile yapabiliriz.

Çocuk Kitapları

Çocuk doğduktan sonra sesler kanalıyla etkileşime girer, kendi kültürünün dil yapısını ailesinden dinler, benzer sesler çıkararak yeterli seviyeye geldiğinde ise dili kullanmaya başlar. Çocuğun dinlediği ilk edebi eserler ninniler, öyküler ve masallardır. Çocuk edebiyatla iletişimi önce yetişkin aracılığıyla yapar. Okul öncesi dönemde çocuğun ilk tanıştığı kitaplar resimli kitaplardır (Gönen 2013). Resimli kitapların çocuğun hayatına girmesiyle çocuk öyküyü dinlerken resimlerine bakmaya, dinlediği öyküyü ya da masalı aklında somutlaştırmaya başlar. Böylece çocuk dinlediği öyküyü beyninde oluşturmuş ve yaşantısına katmış olur (Bilgin 2011). Yaratıcılık eğitimi didaktik bir eğitim değil, yaşamın başlangıcından ilk çocukluk ve gençlik dönemine kadar süren, geniş bir zeminde yaklaşılması gereken eğitim biçimidir (Erdoğan 1987).

Nitelikli çocuk kitapları, işlenen temanın üzerine düşünülmesine ve yorumlanmasına izin verir (Karagöz 2018). Resimli kitaplar çocuğu okumayla tanıştırlar. Çocuğun karşısına çıkan ilk basılı işler dergiler, gazeteler ve resimli kitaplarıdır. Çocuk resimli bir kitabın sayfalarında dolaşırken ilgisini çeken resimler arar ve onu bulduğunda da resimlere dakikalarca bakabilir. Okuma yazma dönemi öncesi bir çocuk için okuma eylemi bundan ibarettir aslında. Yetişkinlerin bu eylemin ne kadar önemli olduğunun farkında değillerdir fakat çocuğun okuma eylemiyle ilk tanışması böyle olur. Bir çocuk resimli bir kitabı eline aldığı anda okuma yazma bilmiyorsa bile eğer resimler onun ilgi ve dikkatini cezbettiyse dakikalarca kendi başına kitapla vakit geçirebilir ve bu eylemden büyük zevk de alır. Kendi başlarına kitapla vakit geçirmek kadar anne babalarının onlara kitap okumasından da hoşlanırlar. Burada da dinleme eylemi içine girerler. Anne babayla paylaşılan bu özel anlar çocukla olan iletişim ve bağın kuvvetlenmesini de sağlar. Kitapla ilgili yapılan bu sohbetler sayesinde ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki kuvvetlenir. Yorum yapma yetisi güçlenir, yaratıcılığını kullanma fırsatı yaratır.

Sorun merkezli olarak adlandırılan kitaplar; kişilerin hem bireysel hem de toplumsal becerileri üzerinde olumlu etkilere sahiptir ve kişinin hayatında karşılaştığı problem durumlarını sorgulamasını kolaylaştırır (Şirin 2012). Işıtan'a göre de özel amaçla yazılmış çocuk kitapları savaş, göç, mültecilik gibi zor konuları ele alan kitaplardır (Işıtan 2013).

Edebiyatın kurmaca dünyası, dış gerçekliği aynen yansıtmasa da ondan bağımsız değildir. Öykü ve romanlarda rastlanan olay veya davranışların, yaşanan hislerin gerçek hayattaki deneyimlerle örtüşmesi veya çatışması, roman içi gerçeklik ile hayatın felsefi, bireysel veya evrensel gerçekleri arasında bağlantı sağlar (Çıkla 2002).

Çocuk kitapları aracılığıyla göç ve mültecilik konularının ele alınmasının ana amacı bu konuları masalsi anlatmak, gerçeklikten koparmak ya da düşsel bir dünya ile sunmak değildir. Asıl amaç çocuğun kitaptaki karakterle empati kurabilmesini sağlamak böylece hem karşındakini hem de kendi duygu ve düşüncelerini anlamlandırabilmektir. Sorun odaklı çocuk edebiyatı sayesinde çocukta farkındalık sağlanabilir (Yılmaz ve Yakar 2018).

Çocuklara okuma alışkanlığı ve kitap sevgisi kazandırmak çocuk edebiyatının temel görevlerinden biridir. Çocuk kitapları çocuğa okuma alışkanlığı ve kültürünü ancak nitelikli kitaplar yoluyla kazandırabilir. Yani çocuklar için üretilen nitelikli yayınlar sayesinde çocuk edebiyat ve sanatla etkileşim halinde olur. Bu amaçla yazılmış kitaplar sayesinde savaş ve göç gibi anlatılması zor konularla karşılaşan çocuklar hayatın gerçekleriyle ilgili farkındalık ve bilinç sahibi olabilirler (Bulut 2018). Bu yüzden kitaplarda bu tür konuların ele alınması çocuk için zorlayıcı gibi görünse de faydalıdır (Aslan 2014).

Çocuklara yazınsal metinlerin ve resmin iletilerini tanıma ve anlamaya dayalı bilişsel ve duysal boyutlu davranışlarını uygulayabileceği, sınavabileceği olanaklar sunmalıdır (Sever 2010). Resimli kitapların değerlendirilmesiyle ilgili 21 maddeden oluşan bir ölçek çalışması da yapılmıştır (Deniz ve Gönen 2020).

Savaş, göç ve mültecilik gibi özel konular çocuk kitaplarında konu edilmesi ve çocuklara anlatılması güç ve hassasiyetle yaklaşılması gereken konulardır. Son yıllarda yurt dışındaki ve ülkemizdeki yayın evlerinin göç ve mültecilik konusundaki çocuk kitabı ürünlerini daha sıklıkla yayınladıklarını görmekteyiz. Bu konudaki yayınların fazlalaşmasının nedeni böylesine hassas bir konunun çocuklara ve gençlere açıklama ihtiyacının sonucudur. Toplumun tüm katmanlarını ilgilendiren bu konuyla ilgili çocuk edebiyatı yazarları birbirinden farklı öykü ve hikayeler kaleme almaktadırlar. Bu sayede çocuklar böylesine hassas bir konuda derinlikli bir görüş ve düşünceye sahip olurlar. Çocuk kitapları sayesinde farkındalıkları artan çocuklar kendi fikir ve bakış açılarının da farkına varırlar. Bu sayede çocuklar kitaplardaki karakterlerle empati kurabilecekler hem bireysel hem de toplumsal bakış açılarını değiştirmede de etkili olacaktır.

Çocuk edebiyatı ürünleri de edebiyatın diğer türleri gibi içinde buldukları toplumdan izler taşırlar. Çocuk edebiyatı ve resimli çocuk kitaplarını da toplumdan bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü edebiyat, içinde bulunduğu toplum, zaman ve coğrafyadan beslenir. Resimli çocuk kitaplarının bir amacı da çocuğun hayal dünyasını genişletmek ona yeni kişiler ve olaylarla tanıştırmaktır. Böylece çocuk içinde bulunduğu toplum ve dünya ile ilgili temel fikirlere sahip olmaya başlar. Merak duygusu oluşur ve bu sayede ilgi alanlarını belirlemeye başlar.

Savaş ve Göç Gibi Travmatik Konularını İşleyen Resimli Çocuk Kitapları

Göç; “Bir kişinin veya bir grup insanın uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmesi.” olarak; Mülteci ise, “İrki, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi” olarak tanımlanmıştır (Göç Terimleri Sözlüğü 2013: 35). Savaş, göç ve mültecilik konularını işleyen çocuk kitaplarının sayısı son yıllarda hem ülkemizde hem de dünyada artış göstermiştir. Global bir sorun olan bu konuya dikkat çekmek ve çocuk dünyasına bu konuyu aktarabilmek özel bir önem taşımaktadır. Toplumla uyum sağlamak ve onu anlayabilmek için toplumun içindeki farklılıkları fark etmek ve bu farklılıklara saygı duyan bir eğitim önemlidir. Bu eğitimin ilk adımları da resimli çocuk kitaplarıyla atılır.

Çocuklar kitaplarla içi içe oldukça hem kendi kültür ve kimlik özelliklerini tanır hem de başka kültür ve medeniyetler hakkında bilgi sahibi olurlar. İnsan haklarına saygılı, duyarlı ve empati sahibi insanlar yetiştirmenin başlangıcı resimli çocuk kitaplarıdır. Bu yönüyle toplumlar ve kültürler arasındaki ön yargıların kaldırılması açısından da resimli çocuk kitapları çok önemlidir. Çocuklardaki ön yargı ve kalıp yargılar aile içinden başlayarak diğer yetişkinlerden duyup gördükleriyle oluşur. Ön yargılar genetik miras değildir, bu davranış biçimleri öğrenilir ve öğretilir. Çocuklarda oluşabilecek olumsuz davranış ve düşünce biçimlerini kitaplar yoluyla değiştirmek ve ortadan kaldırmak mümkündür. Bu kitapların ortak yönleri farklı olanı anlamak ve anlatmaktır (Balta 2018).

Çocuklara hangi meseleyi sunuyor olduğunuzun bir önemi yok... Dürüstlük hakkında bir öykü yazıyor olabilirsiniz. Veya kıskançlık ya da sağlıklı beslenme. Çocuğa yazıyorsanız, her halükârda empati en güçlü dostunuz. Hatta çocuklara yazarken empati işin olmazsa olmazı. Çocuğun bakış açısını yakalayamayan, öyküsünde "çocuğa görelilik" kavramını dikkate almayan hiçbir yazarın çocuk okuru yakalaması mümkün olamaz kanımca. Çocuğun yerine kendimizi

koymayıp, üstten bakan, çocuğa yukarıdan konuşan metinler yazdığımızda maalesef okuru sadece kendi kitabımızdan değil, aynı zamanda kitap okuma alışkanlığından uzaklaştırmış oluyoruz. Dolayısıyla biz çocuk kitabı yazarlarının en büyük sorumluluğu "çocuğa görelilik" kavramını ciddiye almak olduğunu düşünüyorum. Bunun da tek yolu empati (Kozikoğlu 2020).

Empati bir çocuk kitabında olması gereken en önemli kavramlardan birisi, çocuğa anlatılmak istenen konu ne olursa olsun empati kavramı ile ona aktarılmalıdır. Bu konular insanla, hayvanla, doğayla ya da göç gibi hassas bir konuyla ilgili de olabilir, hatta kitap metinlere sahip olmayan bir sessiz kitap da olabilir. Önemli olan kitabın anlatım dili ve çatısının empati ile kurulmuş olmasıdır. Aşağılama ve ötekileştirmeden uzak, acıma ve duygu istismarına yöneltmeden, olay ve olguları tarafsız bir biçimde aktarmak, yorum ve çıkarımları okuyucuya, çocuğa bırakmak önemlidir.

Sıra dışı olaylar yaşasalar da mülteciler sıra dışı insanlar değildir. Onların da benim gibi sadece insan olduğunu anlamak ve anlatmanın en iyi yolu bu yüzden çocuk kitaplarıdır.

Farklılıkların zenginliğini, çok kültürlülüğü, eşitliği ve paylaşımı savunan, zor durumda olanlarla dayanışmayı özendiren, ayrımcı değil kucaklayıcı, sınırlara değil insanlara güvenen çocuklar yetiştirmenin en güzel ve güvenilir yolu çocuk kitaplarıdır (Korkmaz 2017).

Çocuklar yaşadığımız bu dünyanın bir parçasıdır ve yaşanan her türlü olayı tam olarak anlayıp anlamlandıramıyor olsalar bile hissedip etkilenmektedirler. İşte çocuk kitapları bunun gibi hassas konularda çocuğa didaktik olmadan bir şeyleri açıklamak ve anlatabilmek için en güzel yol ve yöntemlerden birisidir. Karşındakini anlayabilmek için onu tanıman gerekir, tanıyıp tanımlayamadığın hakkında bilgi sahibi olamazsın. İşte kitaplar aracılığıyla bu tanışmanın bu tanışıklığın ilk adımı atılır. Savaş ve göç konularıyla ilgili kitapları inceleyen Melanoğlu'nun saptamalarına göre bu konu üzerine yazılıp resimlenmiş kitaplardaki ana konu başlıkları kültürel farklılıklar, aile, sevgi, temel ihtiyaçlar ve yardımlaşma olarak sıralanmıştır. (Melanoğlu 2020).

Bazı özel konular vardır ki çocuk kitaplarında yer alması çok da sık uygun görülmez, tabu olarak bakılır ve risklidir. Bunlar ölüm, cinsellik ve din gibi konulardır. Bu konuları ele alacak olan eserler dikkatle ve alanında uzman kişilerle yapılan ortaklıklarla ortaya çıkarılmalıdır. Günümüz dünyasının en büyük problemlerinden biri olan göç ve mültecilik konusu da bunlara dahildir. Yanlış bir bakış açısıyla ele alınması ya da yanlış anlaşılması çok müsait ve hassas bir konudur.

Bu hassasiyeti ele alırken sadece mülteci çocukları düşünmek de yeterli değildir. Göç ettikleri toplumun çocuklarını da ele almak, konuya her iki bakış açısıyla empati kurarak yaklaşmak önemlidir. Burada resimli çocuk kitaplarının önemi ve değeri bir kez daha devreye girer. Konuyu hem saygı, eşitlik, kardeşlik kavramlarıyla ele alıp bunu sanatsal ve estetik görsellerle ortaya koyabilmek bu alanda düşünsel ve pratik yetkinliklere sahip olmayı gerektirir. Bu konuları ele alan nitelikli çocuk kitaplarının artması gelecek kuşaklar için ümit vaat etmektedir. Ayrıca bu konulardaki kitaplarda boşanma, yeniden evlenme, evlat edinme gibi konulara değinilmediği ve eksiklik olduğu da belirtilmiştir (Gök ve Mülayim 2021).

Çocuk kitaplarında ele alınan göç ve mültecilik konularının ötekileştirme ve ayrıştırmadan uzak bir anlayışla yansıtılması gerekmektedir. Bu konuları ele alan kitaplarda dayanışmayı, eşitliği, farklılıklara saygıyı ve paylaşmayı özendirmek ana amaçlardan biri olmalıdır. Resimli çocuk kitapları bu olumlu atmosferi yansıtmalıdır (Temur 2019). Çünkü çocuklar kitap karakterlerinden etkilenirler (Yılmaz ve Destegüloğlu 2021).

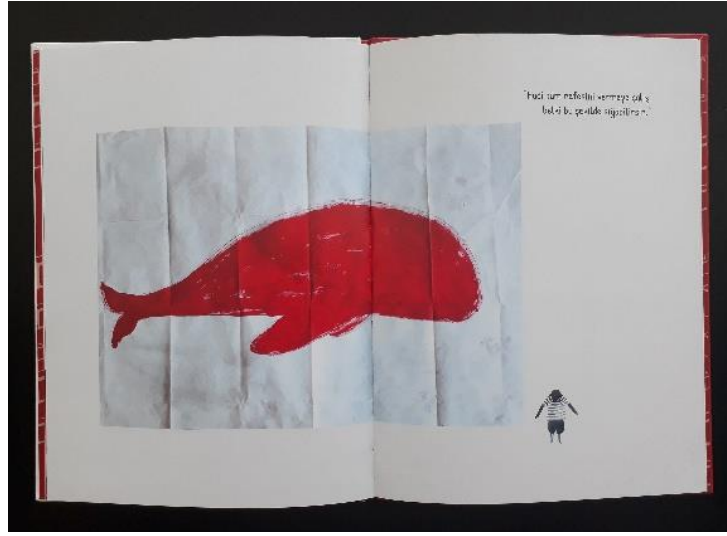
Çocuk kitapları bu farkındalığı sağlamak için en uygun ve önemli araçlardan birisidir. Hem göç eden hem de göç alan toplumların çocuklarının gerçekliklerinin sanatçı duyarlılığı ile yansıtıldığı kitaplar bu farkındalığın artmasına katkı sağlar. Çocuk kitapları yoluyla mültecilik ve göç gibi hassas konular ele alınabilir ve kitaplarda verilen mesajlarla dayanışma, sevgi, paylaşım, eşitlik ve farklılıklara saygı konuları ele alınıp bunlarla ilgili farkındalık oluşturulabilir. Göç ve mültecilik konularını çocuklara en doğru ve yalın biçimde anlatabilmenin yolu çocuk kitaplarıdır. Önyargılardan uzak empatiyle kurgulanmış bir hikâyede çocuk kendisini bulabilir. Kitap çocuğa öğüt verir gibi değil hayatın içinden ve doğal bir şeyler paylaşıyor gibi olmalıdır. İçinde kendisini ve çevresindeki hayattan örnekler bulabileceği hikayeleri ona anlatmak ancak çocuk edebiyatı yoluyla sağlanabilir.

Ülkemiz topraklarında sayıları milyonlara varan mülteci ve sığınmacılar bulunmaktadır. Çeşitli tehditlerden kaçarak Türkiye'ye göç etmiş olan bu sığınmacılara ilgili gerek çevremizden gerekse medyadan hemen her gün bir haber duymakta izlemekteyiz. Bu haber ve bilgilerin büyük çoğunluğu olumsuzluk içermekte. Bu bilgilerin birçoğu ayrımcılığı, nefreti ve şiddeti körükleyen nitelikte olup birlikte yaşamaya ve empatiye yönelik olanlarının sayısı ise çok az. İnsanlar arasındaki farklılıkların ayrımcı bir şekilde yorumlanması tamamen yetişkinlerin dünyasına ait bir davranış biçimidir. Çocuklar bu tür davranış biçimleriyle doğmazlar, bu tür davranış ve düşünüş biçimlerini çevrelerinden şahit olma yoluyla öğrenirler ve hayatlarına katarlar. Çevrelerinde rol model kabul ettikleri yetişkinlerin davranış ve düşünüş

Savaş ve Göç Gibi Travmatik Konuları Ele Alan Resimli Çocuk Kitapları

biçimleri çocuklar için belirleyicidir. İçselleştirme genelde bu farkında olmadan öğretim dediğimiz aktarım yoluyla olur.

Aşağıda örneklerini göreceğimiz resimli çocuk kitapları Türkiye’de basılmış, göç ve mültecilik konularını ele almış eserlerdir. Bu makale kapsamında 17 adet resimli çocuk kitabı incelenmiştir.

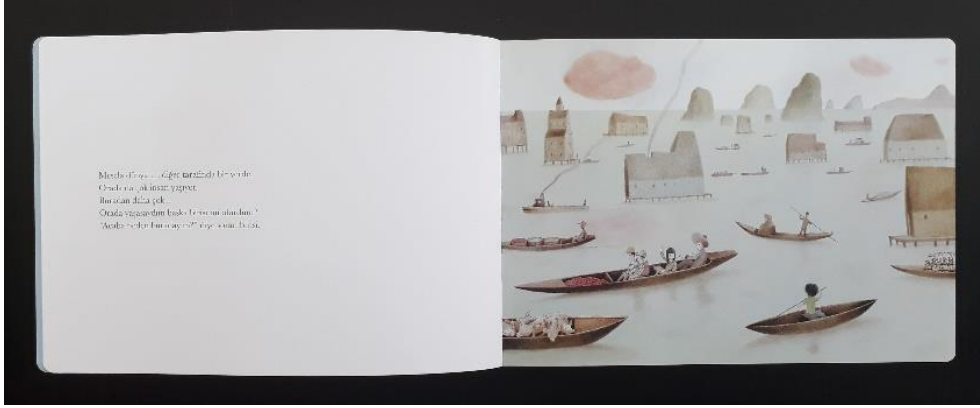
Resim 1: Bir Balina Bir Bavula Nasıl Sığar

Bir Balina Bir Bavula Nasıl Sığar, yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalan bir insanın bavuluna neler alabileceğiyle ilgili bizi düşünmeye iten ve o bavula neleri sığdırabileceğimize dair hayal gücümüzün sınırlarını zorlayan hem eğlenceli ama aynı zamanda hüzünlü bir kitap.

Resim 2: Uzak

Uzak, Shaun Tan'ın yazıp resimlediği bir sessiz kitap. İçinde metin olmayan kitap sadece resimlemelerden oluşmakta. Uzak, göç gibi anlatılması zor bir konuyu sözcüklere ihtiyaç duymadan masalsi bir atmosferde anlatıyor bizlere.

Resim 3: Başka Bir Yerde Yaşasaydım

Başka Bir Yerde Yaşasaydım, küçük bir çocuğun “Ya başka bir yerde yaşasaydım?” diye kendine sorması ve devamında “Ya gitmek zorunda kalsaydık” diye sormasıyla dünyanın farklı yerlerinde yaşasaydı acaba nasıl bir hayatı olurdu sorusunun cevabını arama hikayesi.

Resim 4: Mervan'ın Yolculuğu

Mervan'ın Yolculuğu, babasıyla birlikte savaştan kaçan küçük bir çocuğun yolculuk hikayesi. Özgürlüğe doğru adım adım gidilen bir öykü.

Resim 5: Yolculuk

Yolculuk, küçük bir kız çocuğunun annesi ve erkek kardeşiyle beraber bir göç yolculuğuna çıkma hikayesidir. Kitap “Society of Illustrators” tarafından altın madalyaya layık görülmüş çok güzel illüstrasyonlara sahiptir. Görsellerle masalsi bir atmosfer yaratılarak konunun dramatikliğini hafifletilmek değil dengelemek istenmiştir. Resimlemeler masalsi da olsa konu ve hissettirdiği duygular oldukça gerçek ve hayatın içindedir. Yaratılan bu atmosfer sizi kolaylıkla kitabın içine çeker ve karakterlerle daha doğal bir şekilde empati kurmanızı sağlar. Konunun karamsarlığına rağmen “Yolculuk” hikayesinde ve resimlemelerinde umut ve espri içeren ifadeler de yer verir.

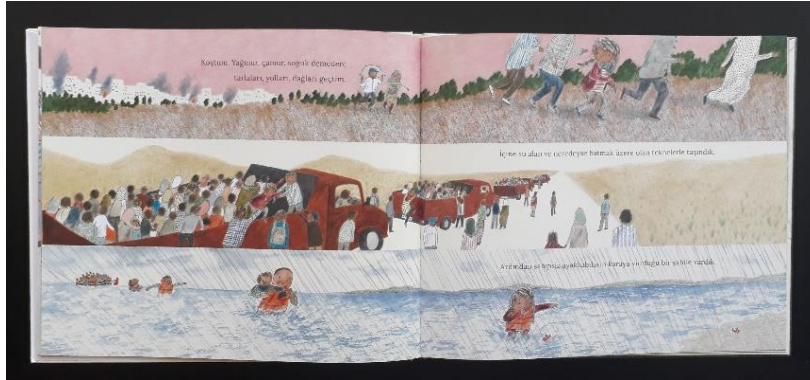
Resim 6: Dönme Dolap

Dönme Dolap, Tülin Kozikoğlu'nun hikayesini yazdığı kitap dünyanın iki farklı şehirden iki ailenin aynılıkları ve farklılıklarını bize gösteriyor. Savaş ve göç hakkında konuşmak için şiirsel bir okuma yolculuğuna çıkarıyor bizi.

Resim 7: Benim Adım Mülteci Değil

Benim Adım Mülteci Değil, Kate Milner'ın kendi yazıp resimlediği bir kitaptır. Ülkesini ve yaşadığı toprakları savaş yüzünden terk etmek zorunda kalan çocukların hikayesidir bu. Bu çocukların sadece göç eden birer mülteci olmadıklarını, onların da bizim gibi birer çocuk olduğunu, aslında ne kadar farklı kültürlerden olsalar da özünde bütün insanların aynı olduklarını anlatıyor bizlere.

Resim 8: Savaşın Başladığı Gün

Savaşın Başladığı Gün, sıradan bir günde bir çocuğun okuldayken birden savaşın patlak vermesiyle birlikte değişen hayatı ve çıktığı tehlikeli yolculuğu anlatıyor. Gittiği yerde ise kimsenin hoş geldin demediği, her şeyini ve umutlarını tükettiği bir anda yeşeren ümitlerini ve nezaketin gücünü bizlere hatırlatıyor.

Resim 9: Halepli Zeynep

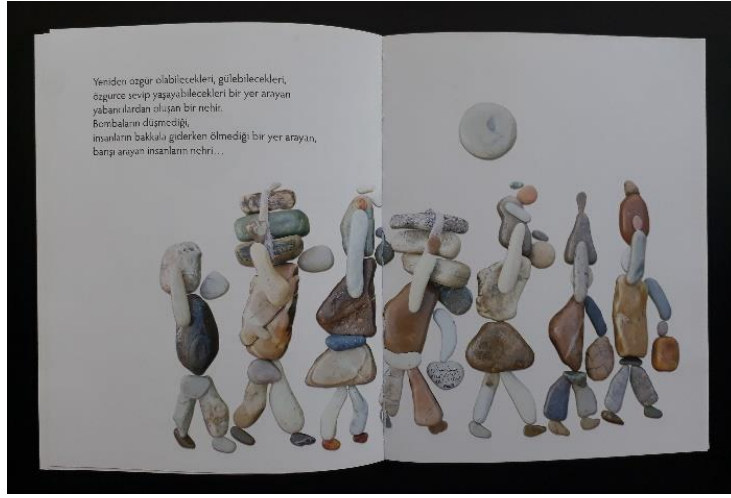
Halepli Zeynep, Suriye'den savaştan kaçan küçük Zeynep'in yolculuğunu anlatıyor bize. Küçük kız, başına gelen anlam veremediği olayları yanındaki hayvanlarıyla ve hayal dünyasıyla aşmaya çalışıyor. Savaştan kaçarken yanına aldığı beyaz tavşanı ve beyaz tavuğu da onun masumiyetini ve barış isteğini sembolize eder. Savaş ve göçle ilgili birçok kitapta görmediğimiz bir yaklaşım bu kitapta vardır. Bu da bir siyasi karaktere kitabın içinde yer verilmesidir. Suriye, Amerika, Rusya ve Türkiye başkanlarıyla Zeynep tek tek konuşuyor. Kitap Suriye Halep'ten Türkiye Gaziantep'e gelen küçük Zeynep'in zorlu hikayesini anlatıyor.

Resim 10: Bot Hikayesi

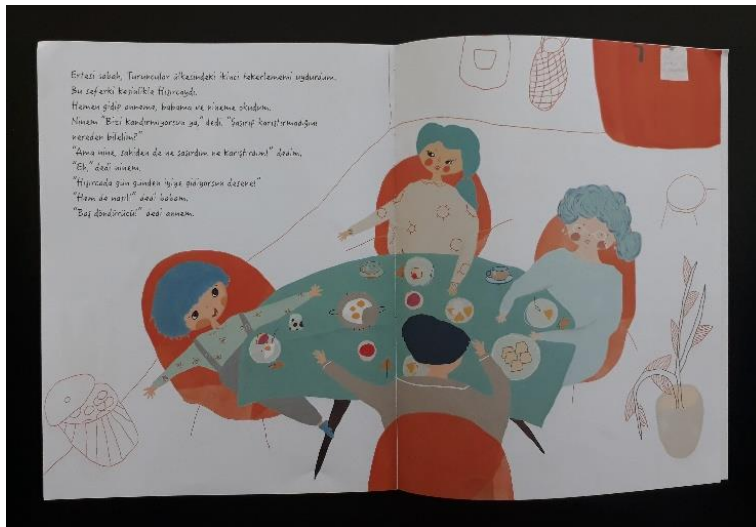
Bot Hikayesi, bir sabah uyandıklarında evlerini ve yaşadıkları yerleri bırakıp gitmek zorunda kalan iki kardeşin hikayesini anlatıyor bizlere. Sonraki her gün yeni, farklı ve tehlikeli maceralar yaşayan bu çocuklar her yeni günle birlikte yeni belirsizliklere de uyanıyorlar. Belirsizlik ve aidiyetsizlik kavramları kitabın genel yapısını oluşturuyor. Her gün yer değiştiren ve farklı bir yerde uyanan çocuk yersizlik ve geçicilik duygusunu kitabın okuyucularına

aktarıyor. Kitap aynı zamanda böylesi yıkıcı ve yıpratıcı bir yolculuğa çıkan bu çocukların her şeye rağmen yeni bir ev hayalini kurlmalarını da anlatıyor bizlere.

Resim 11: Taştan Adımlar

Taştan Adımlar, mülteci bir ailenin yolculuğundan bahsediyor. Kitabın resimlemeleri renkli doğal taşların kullanılmasıyla yapılmış. Göç eden insan figürlerinin taşlardan oluşturulması hikâyenin konusu içinde bir ironi içermektedir. Taşların hareketsiz, durağan ve kıpırdamaz yapısı ile göç eden, bir ülkeden başka bir ülkeye zorunlu haller yüzünden giden insanların zıtlığını aynı anlam içinde buluşturuyor. Suriyeli sanatçı Nizar Ali Badr'ın çakıl taşlarıyla yarattığı güçlü imgelerle bize umuda doğru çıkılan bu öyküyü anlatıyor. İnsanlar neden doğdukları yerleri bırakıp başka yerlere giderler, yanlarında birkaç çantadan başka bir şey almadan neden yollara dökülürler, yaşadığı evi, mahalleyi, kenti, ülkeyi belki de bir daha dönmek üzere terk etmek ne demektir bu soruların cevaplarını arıyor ve gösteriyor bize bu kitap.

Resim 12: Galiba Hışırđıyorum!

Galiba Hışırđıyorum, savaş yüzünden başka bir ülkeye ailesiyle beraber göç etmek zorunda kalan küçük bir çocuğun gittiği ülkede yaşadığı dil problemini ve bunu nasıl aştığını anlatıyor. Yeni bir yer, yeni bir yaşamla birlikte yeni bir dille de karşılaşan çocuğun yaşadıklarını onun gözünden ve duygularından aktarmış yazar bizlere. Kitap göç ve mülteciliğin önemli bir sorununu dile getiriyor, dil problemi. Savaş sırasında ülkesini terk etmek zorunda kalan bir ailenin küçük çocuğunun yaşadığı dilsel farklılık problemini ve uyum sürecini esprili ve eğlenceli bir şekilde anlatmaktadır.

Resim 13: Bavulumdaki Kırık Fincan

Bavulumdaki Kırık Fincan, hikayesini bize hayvan karakterlerle anlatan bir kitap. Bir yabancınn bavuluyla hiç bilmediği bir kasabaya gelmesi ve kasaba sakinlerinin onun bavulunun içinde ne olduğunu merak etmesini anlatan bir göç hikayesi. Fabllar aslında böylesi zor konuları anlatmak için en uygun yöntemlerdendir. Hayvan karakterlerin çocuk kitaplarında yer almasının en önemli özelliklerinden birisi de cinsiyet ya da ırk ayrımı yapmadan konuyu aktarabilmesidir. Böylece çocuk hikâyede sadece kahramanların yaşadığı olaylara ve duygu durumlarına odaklanır. Küçük yaşta bir çocuğa göç gibi hassas bir konuyu didaktik olmadan aktarabilmek önemlidir. Bavulumdaki Kırık Fincan sevimli karakterler aracılığıyla çocuğun konuya ilgisini çekebilmeyi başarıyor.

SONUÇ

Göç ve mültecilik günümüz dünyasının ve bizim topraklarımızın en büyük sorunlarından birisi. Sorunların kaynağı savaş, politika ve siyaset olsa da bundan en çok etkilenenler çocuklar. Bu yüzden bu konuların çocuk kitaplarında yer alması çok önemli bir

olgu. Zorunlu olarak bu göç yolculuğuna çıkmış ve tanımadığı bilmediği topraklara gelmiş olan insanlarla empati kurmanın en güzel yolu kitaplardır. Özellikle çocuk kitapları çocukların psikolojik gelişimlerinde ve davranışlarında önemli rol oynar. Ötekileştirme yapmadan karşısındakiyle empati kurabilmesinin bir yoludur çocuk kitapları. Ülkemizde son yıllarda göç ve mültecilik konularını ele alan çocuk kitaplarının sayısında gözle görülür sayıda artış vardır. Bu sorun sadece bizim topraklarımıza has olmamakla birlikte Türkiye, dünyada göçten en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bu bağlamda bu küresel sorunu çocuklara anlatmak özel bir önem kazanmaktadır. Resimli çocuk kitapları burada anahtar rol oynamaktadır. Anlatılması zor konuları çocuğa bir hikâye örgüsüyle ve sanatsal resimlemelerle anlatmak çocuklarda oluşabilecek önyargı ve ötekileştirme gibi duyguları ortadan kaldıracaktır. Çocukların toplumsal konulara farkındalığını geliştirmenin en önemli yollarından biri de nitelikli çocuk kitaplarıdır. Çocuk bu tarz nitelikli kitaplarla ne kadar erken yaşta tanışırsa farkındalığı da o kadar erken gelişecektir.

Empati bir çocuk kitabının olmazsa olmaz bir unsurudur. Çocukta empati duygusunun oluşmasını istiyorsak yazılan ve resimlenen kitaplar da empati kavramı göz önünde tutularak hazırlanmalıdır. Çocuklar yaşadığımız bu dünyanın en önemli parçalarıdır. Günümüzde yaşanan her türlü olumsuz olayı tam olarak anlayıp anlamlandıramıyor olsalar da bütün bu olup bitenleri hissedip etkilenmektedirler. İşte tam da bu amaçla çocuk kitapları bunun gibi hassas konularda çocuğa didaktik olmadan açıklamak ve anlatabilmek için en güzel yol ve yöntemlerden birisidir. Çocuk kitaplarında göç ve mültecilik konularının ele alınması hem göç eden bireyler hem de göç alan toplumlar arasındaki dayanışma ve paylaşımı destekleyecek çok önemli bir unsurdur. Bu konuların çocuk kitaplarında ele alınması küçük yaştan itibaren çocukta bir farkındalık oluşmasına neden olur. Bu sayede çocuk eşitlik ve farklılıklara saygı gibi konularda bilinçlenir. Toplumlarda ırkçılık, ötekileştirme, zenofobi ve ayrıştırmanın ortadan kalkması için atılacak en güzel adımlardan birisi bu alanda üretilmiş nitelikli çocuk kitaplarıdır. Bu kitaplar saygıyı, eşitliği, paylaşmayı ve dayanışmayı özendiren bir yaklaşımla ele almalıdır. Bu sayede toplumda göç ve mültecilikle ilgili oluşan olumsuz duygu, düşünce ve davranışlar da ortadan kalkacaktır.

KAYNAKÇA

- Aslan, C. (2014). Türkiye’de Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Duyarlı Konuların Ele Alınışı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım, *Eleştirel Pedagoji*, 6(32), 51-56.
- Balta, E. E. (2018). Çocuk Kitaplarında Mülteciler ve Kültürleşme Stratejileri, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 487-498.

- Bilgin, H. (2011). 5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik 1990-2010 Yılları Arasında Basılan Resimli Kitapların Çocuğa Görelik Kavramına Göre İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul
- Bulut, S. (2018). Çocuk Edebiyatına Sığınanlar: Zorunlu Göç Öyküleri, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 383-410.
- Çıkla, S. (2002). Romanda Kurmaca ve Gerçeklik, *Hece*, Türk Romanı Özel Sayısı, 111-129.
- Deniz, A., Gönen, M. (2020). Resimli Öykü Kitaplarını Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 88-116.
- Erdoğan, F. (1987). Çocuk Kitapları Nasıl Resimlenmeli, *Pembe Bağcık Dergisi*, 8.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021, 25 Nisan). Geçici koruma. T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Gök, N., F., Mülayim, B. (2021). Resimli Çocuk Kitaplarında Kapsayıcı Eğitim Öğelerinin İncelenmesi, *Uygulamada Eğitim ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 63- 78.
- Gönen, M. (2013). *Çocuk Edebiyatı*, Eğiten Kitap Yayınevi.
- Işıtan, S. (2013). Özel Amaçla Yazılmış Çocuk Kitapları: Çocuk Kitaplarında Engelli Kavramı, Gönen, M. (Ed.), *Çocuk Edebiyatı içinde (159-175)*, Eğiten Kitap Yayınevi.
- Karagöz, B. (2018). Resimli Çocuk Kitaplarında Gözden Kaçan Bir Alan: İleti Sorunsalı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1765-1787.
- Karatay, H. (2011). Çocuk Edebiyatı Metinlerinde Bulunması Gereken Özellikler, T. Şimşek (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı içinde (78-122)*, Ankara.
- Korkmaz, S. (2017). İyi Kitap, *Çocuk ve Gençlik Kitapları Dergisi*, 95.
- Kozikoğlu, (2020, 5 Eylül). Savaş, Göç ve Dünyanın Farklı Şehirlerinde İki Çocuk. <https://bianet.org/biamag/kitap/230292-savas-goc-ve-dunyanin-farkli-sehirlerinde-iki-cocuk>
- Melanlıoğlu, D. (2020). Kardeş veya Yük: Mülteci Çocuk Kahramanların Bakış Açısıyla Kültürlerarası Etkileşim, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 95-115.
- Savur, S. (2019). Günümüz Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Mülteci Sorunu. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sever, S. (2010) *Çocuk ve Edebiyat*, Tudem Yayınları, İzmir
- Şirin, M. R. (2012). Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Ders Notları, s:75-78. (Marmara Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü 2008-2012, (www.cocukvakfi.org.tr; Çocuk Edebiyatı Okulu Bölümü).
- Temur, A. G. (2019). Çocuk edebiyatında göç ve göçmenlik. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9(2), 451-466.
- Uğur, N. (2019). Kapsayıcı eğitim ve mülteci çocukların eğitimi, Taneri, P. O. (Edt), Kuramdan Uygulamaya Kapsayıcı Eğitim içinde (197-225), Pegem Akademi Yayınları
- Ural, S. (2013). Okulöncesi Çocuk Kitaplarının Tanımı, Eğiten Kitap, Ankara, 33-55
- Uzmen, S. (1993). Türkçe ve İngilizce Basılmış Resimli Çocuk Kitaplarının Konu Yönünden İncelenmesi, Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

- Yılmaz, O., Yakar, Y. M. (2018). Türk çocuk edebiyatında sorun odaklı yaklaşım. *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 29-42.
- Yılmaz, O., Destegüloğlu, B. (2021). Çocuk Kitaplarında Akran Zorbalığı, *Millî Eğitim*, 50(230), 241-257.
- Zafer, A. B. (2016). Göç Çalışmaları İçin Bir Anahtar Olarak “Kültürleşme” Kavramı, *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19.

RESİMLERİN KAYNAKÇASI

- Resim 1: Bir Balina Bir Bavula Nasıl Sığar, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020
- Resim 2: Uzak, Tudem Yayınları, İzmir, 2017
- Resim 3: Başka Bir Yerde Yaşasaydım, Abm Yayınevi, İstanbul, 2017
- Resim 4: Mervan'ın Yolculuğu, Edam Yayınevi, İstanbul, 2018
- Resim 5: Yolculuk, Taze Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016
- Resim 6: Dönme Dolap, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2020
- Resim 7: Benim Adım Mülteci Değil, Arden Yayıncılık, İstanbul, 2019
- Resim 8: Savaşın Başladığı Gün, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020
- Resim 9: Halepli Zeynep, Vak Vak Yayınları, İstanbul, 2017
- Resim 10: Bot Hikayesi, Al Baraka Yayınları, İstanbul, 2020
- Resim 11: Taştan Adımlar, Nesin Yayınevi, İstanbul, 2020
- Resim 12: Galiba Hışırđıyorum!, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020
- Resim:13: Bavulumdaki Kırık Fincan, Pearson Yayınevi, İstanbul, 2019

